

Kerk en esoterie: een pleidooi

Gepubliceerd in *Nederlands Dagblad* 5 juni 2009

Bespreking van Fenny Kruize, *Goddelijke vrijheid. Een heilzame weg*, Deventer 2008, 128 blz., € 14,50

Door Riemer Roukema

Van 1929 tot 1949 was mijn grootvader Willem Tom gereformeerd predikant in Hoogezand-Sappemeer. Ik heb hem later leren kennen als een diepgelovige en humoristische man met veel liefde voor zijn familie en voor de kerk. Volgens de overlevering heeft hij tijdens de oorlog zijn leven geriskeerd door in de kerkdiensten te bidden voor de koningin. In mijn herinnering ging het hem niet zozeer om de gereformeerde leer, als wel om het leven in geloofsvertrouwen zoals dat bijvoorbeeld is verwoord in de Heidelbergse Catechismus.

Ik verwacht niet dat in Hoogezand-Sappemeer het evangelie nu nog in dezelfde termen verkondigd wordt als in de tijd van mijn grootvader, maar als ik het boekje van de huidige predikant van zijn toenmalige gemeente lees, dan zijn de afwijkingen wel bijzonder groot. PKN-dominee Fennie Kruize levert felle kritiek op de kerk, rooms-katholiek en protestants, die naar haar oordeel wordt geregeerd door onvrijheid en angst. Zij voert twee vrouwen ten tonele, Fobia en Eleutheria, ofwel Vrees en Vrijheid. De angstvallige Fobia staat voor wat Kruize noemt het 'exoterisch geloven'. Daaronder verstaat zij het geloof dat van buitenaf komt en mensen onvrij en bang maakt. Het gaat uit van een autoritaire Vader in de hemel van wie de mens afhankelijk is. Jezus is de enige weg tot het eeuwig heil, en wie niet in hem gelooft is voor eeuwig veroordeeld. Autoritaire kerkleiders (mannen, natuurlijk) leggen dit geloof aan het kerkvolk op. Eleutheria wordt daarentegen beschreven als een blijde en optimistische vrouw. Zij vertegenwoordigt het 'esoterisch geloven', dat volgens Kruize van binnenuit komt. Het houdt in dat God als een vonk is te vinden in het innerlijk van ieder mens, met als gevolg dat je als mens jezelf mag zijn en mag uitgaan van je eigen beleving.

In grote halen verwijst Kruize naar allerlei misstanden uit de kerkgeschiedenis, zoals de vervolging van 'ketteren' en joden, de kruistochten tegen moslims en Katharen, het dogma van de onfeilbaarheid van de paus en het verbod op seksualiteit buiten het huwelijk. Van dogma's moet zij niets hebben, want die leiden volgens haar tot onvrijheid. Zij meent dat het concilie van Nicea in 325 met het dogma van de drie-eenheid heeft verklaard dat Jezus gelijk is aan God en dat andere, esoterisch-gnostische visies toen zijn afgewezen. Ook zou dit concilie de canon van het Nieuwe Testament hebben vastgesteld, en zou het de gnostische geschriften hebben verworpen.

Kruize voert een hartstochtelijk pleidooi voor de esoterische traditie die zij aantreft bij de oude gnostici en manicheeën. Zij is ervan overtuigd dat de gnostische opvattingen op Jezus zelf teruggaan en zou willen dat de kerk hiervoor ruimte biedt. Volgens haar is het een misvatting dat de 'Christusgeest' alleen in Jezus aanwezig was en dat Jezus de enige weg naar God is. Zij maakt zich grote zorgen over de meer orthodoxe koers die de 'kerkleiding' van de Protestantse Kerk in Nederland de laatste tijd vaart. De lieve, open, spirituele brieven van Eleutheria aan de angstvallige Fobia bevatten ongetwijfeld Kruize's eigen visies op de kerk.

Modern-esoterische mythe

Dit boekje staat niet op zichzelf, want er zijn meer leden van de PKN en van andere kerken die aangesproken worden door het esoterische gedachtegoed. Dat is dan wel esoterie 'light' – een sterk vereenvoudigde versie van de oude gnostiek die door de kerk van de eerste eeuwen

is afgewezen. De moderne, aangepaste versie van de esoterie komt erop neer dat God in jezelf zit en geen persoonachtig wezen buiten de mens is. Deze esoterie belooft ‘goddelijke vrijheid’; je bent dus helemaal vrij om te zijn die je bent. Voor het instituut kerk en voor geloven op gezag is geen plaats, want geloven is innerlijk weten. De kerk zou een zoekgemeenschap moeten zijn, waarin ieders zoeken evenveel waard is. De esoterische visies zijn in een groot aantal boeken en boekjes te lezen en vinden aftrek bij een bepaalde categorie van religieuze zoekers.

Dat ook een PKN-predikant deze opvattingen publiceert, wekt wel verbazing – om nu geen grotere woorden te gebruiken. Uiteraard heeft Kruize gelijk als zij de vinger legt bij allerlei misstanden uit de kerkgeschiedenis; dat is gemakkelijk scoren. Maar zij heeft ook vaak ongelijk. Van haar opvattingen over het concilie van Nicea klopt helemaal niets. Dat was niet gericht tegen de gnostici maar tegen de theologie van de priester Arius. Dat Jezus aan God gelijk was, is niet toen pas uitgeroepen, maar komt al voor in het Nieuwe Testament en was destijds algemeen de overtuiging van de kerk. Het concilie van Nicea heeft die belijdenis alleen maar meer toegespitst geformuleerd. Verder zeggen de historische bronnen er helemaal niets over dat dit concilie gnostische boeken heeft afgewezen en dat het de canon van het Nieuwe Testament heeft vastgesteld. Dat is niet meer dan een modern-esoterische mythe. Ook Kruize’s opvatting dat de oude gnostische geschriften op Jezus’ eigen prediking teruggaan, wordt niet door historisch onderzoek bevestigd, maar behoort eveneens tot de modern-esoterische mythen. Van een academisch geschoolde predikant als Kruize, die ooit voor de zending in Chili docent dogmatiek is geweest, zou je verwachten dat zij zich op serieuze bronnen en studies baseert. Blijkbaar heeft zij haar universitaire vorming als een knellend harnas afgelegd. We zien nu waartoe dit kan leiden!

Gefotoshopt

Hoewel zij erkent dat ook orthodoxe gelovigen hun geloof in vrijheid en vreugde kunnen beleven, kan zij het ‘kerkelijke’ christendom toch alleen in karikaturale termen beschrijven. Zij heeft een vijand, het ‘exoterische geloof’, en suggereert dat alle weldenkende christenen geloven op de bekrompen manier die zij afwijst. Zij weet natuurlijk dat er ook wel minder starre vormen van christelijk geloof zijn, maar die negeert zij. Zo zijn er in de kerk genoeg christenen die niet voetstoots geloven dat iemand die tijdens dit leven niet in Jezus als de enige weg tot behoud heeft geloofd, na de dood voor eeuwig verloren gaat – om maar iets te noemen. En wat betreft de visie dat God in de mens woont: die maakt deel uit van de mystieke traditie van de kerk en is bijvoorbeeld al bij de kerkvader Augustinus te vinden.

Wat Kruize in het geheel niet duidelijk maakt, is waarom haar afwijzing van een starre, vreugdeloze orthodoxie zou moeten leiden tot haar westers-esoterische spiritualiteit. Er zijn ook theologieën die op een kritische wijze toch veel meer in de lijn staan van de oude christelijke geloofstraditie. Die hedendaagse vertolkingen zijn voor haar kennelijk geheel achter de horizon verdwenen. Het gevolg is dat zij een verbijsterend ongenueanceerd en slecht gefundeerd boekje heeft geschreven. Vermoedelijk toont deze kritiek voor Kruize aan dat ik een autoritaire professor ben, en dan nog van het mannelijk geslacht ook.

Op de voorzijde staat een foto van rotsige bergen met water op de voorgrond. Uit de rotsen ontspringen twee watervallen, maar het is in één oogopslag duidelijk dat die watervallen nep zijn, gefotoshopt, zoals dat heet. Er is niet eens een serieuze poging gedaan de foto zo aan te passen dat de watervallen wel echt lijken. Onprofessioneel dus; er klopt iets niet. Zo staat de voorzijde van het boekje onbedoeld symbool voor de inhoud: er klopt hier iets niet.

Dr. R. Roukema is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Kampen.

Naschrift: een redacteur van de uitgeverij meldde mij dat de watervallen op de omslag wel echt bestaan, en dat de foto is genomen met een lange sluitertijd. Dat heeft als effect dat de watervallen niet echt lijken. – RR